

พลเมืองวิถีพุทธกับการรักษาศีล 5

Buddhist Citizenship and Keeping the 5 Precepts

ธีรวุฒิ วรโคตร

Teerawoot worakot

สำนักงานเลขานุการกรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

General Administration Subdivision, Office of the Secretary

National Office of Buddhism, Thailand

E-mail: Teerawoot.wo@gmail.com

Received: January 15, 2025

Revised: February 20, 2025

Accepted: May 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “ศีล 5” กับ “ความเป็นพลเมืองวิถีพุทธ” โดยมุ่งชี้ให้เห็นว่า ศีล 5 มิได้เป็นเพียงข้อห้ามทางศาสนาในระดับบุคคลเท่านั้น หากแต่เป็นหลักจริยธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานความเป็นพลเมืองในสังคมพุทธ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ศีล 5 ทำหน้าที่เป็นกลไกในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และวินัยในตนของปัจเจก นำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน เคารพสิทธิ มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ และมีสติ ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญของพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ บทความยังเชื่อมโยงแนวคิดของศีลกับพัฒนาการของความเป็นพลเมืองในพระพุทธศาสนา โดยอ้างอิงจากอัครคัมภีร์ที่กล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ผ่านมุมมองเชิงธรรมาธิปไตย และชี้ให้เห็นว่าระบบสังฆะของพระพุทธเจ้าได้วางรากฐานสังคมแบบประชาคมที่เน้นความเสมอภาค ไม่ยึดติดชนชั้นวรรณะ และมีพระธรรมวินัยเป็นกติกาสังคมร่วมกัน บทสรุปของบทความจึงเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ว่า ศีล 5 คือกลไกจริยธรรมที่เชื่อมโยงจิตสำนึกของปัจเจกไปสู่ระเบียบสังคมแบบประชาคมภายใต้กติกาแห่งธรรม ซึ่งสามารถส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ และนำไปสู่สันติสุขในสังคมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พลเมือง; พลเมืองวิถีพุทธ; ศีล 5

Abstract

This scholarly article explores the connection between the "Five Precepts" and "Buddhist Citizenship," aiming to demonstrate that the Five Precepts extend beyond personal prohibitions to function as ethical principles that help shape the foundation of citizenship in Buddhist-influenced societies, particularly in Thailand, where Buddhism serves as a cultural cornerstone. The Five Precepts act as a framework for cultivating virtues, ethics, and self-discipline, fostering non-violence, respect for others' rights, honesty, responsibility, and mindfulness—traits intrinsic to good citizenship within a democratic framework. Furthermore, the article examines the relationship between these precepts and the concept of citizenship in Buddhism, drawing upon the Agganna Sutta, which reflects on the evolution of human society from a Dhammic perspective. It also highlights how the Buddha's establishment of the Sangha system introduced a model for a community-focused society rooted in equality, unbound by class hierarchy, and guided by the Dharma as a universal set of social principles. The article concludes by proposing a fresh insight: the Five Precepts serve as an ethical bridge, linking individual awareness to a collective social order governed by Dharma. This connection underscores their potential to nurture quality citizenship and foster enduring peace within society.

Keywords: Citizenship; Buddhist Citizenship; 5 Sī la

บทนำ

มนุษย์นับว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และมีความสำคัญมากที่สุดในโลก เพราะมนุษย์เป็นทรัพยากรที่สามารถเรียนรู้และรับการฝึกอบรมสั่งสอน จนสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อโลกได้ ในการเรียนรู้และการฝึกอบรมเพื่อสะสมประสบการณ์ชีวิต มนุษย์ควรได้รับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมไปด้วยพร้อม ๆ กัน เพราะคุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคนเป็นอย่างมาก

คำว่า “พลเมือง” เป็นคำสำคัญที่ได้รับการบันทึกไว้ในยุทธศาสตร์ของกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วย “ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง” ใน ปี พ.ศ. 2554 ทำให้เห็นว่าในสังคมไทยนั้นมีความชัดเจนมากขึ้นที่จะสร้างคนในทิศทางที่จะให้เป็น “พลเมือง” โดยคำว่า “พลเมือง” นั้นมีปรากฏอยู่ในทุก

ระบอบการปกครองของแต่ละประเทศ แต่พลเมืองจะมีบทบาท หน้าที่และบุคลิกภาพอย่างไรนั้น จะขึ้นอยู่กับระบอบทางการเมืองของรัฐนั้นๆ (ทิพย์พาวร ดันติสุนทร, 2554) พลเมือง ยังหมายถึงประชาชนที่มีสิทธิหน้าที่อย่างพร้อมบูรณ์ เป็นบุคคลที่ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง มีสิทธิไปเลือกตั้ง เสนอความคิดเห็นและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของทางการเมือง สามารถเรียกร้องกฎหมาย นโยบาย และกิจการของรัฐ ตามที่ตนเห็นพ้องพลเมืองที่ดี หมายถึง ผู้ที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ที่ต้องทำและควรทำได้อย่างครบถ้วน สอดคล้องกับหลักธรรม วัฒนธรรม ประเพณีที่ได้กำหนดไว้ มีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ล่องละเมียดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น ถือได้ว่าพลเมืองเป็นส่วนสำคัญของสังคม ทุกสังคมต่างต้องการพลเมืองที่มีคุณภาพเพื่อพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า

พลเมืองดีในแนวคิดของพระพุทธศาสนาเป็นสภาวะของการเป็นพลเมืองที่มีความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับประชาชน ประชาชนกับรัฐ ซึ่งมีทฤษฎีของสัญญาประชาคมเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเรื่องการใช้สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรม ความสามารถและบทบาทหน้าที่ของประชาชนในฐานะพลเมืองที่มีต่อปัจเจกบุคคล สังคมในมิติต่าง ๆ นอกจากนั้นยังรวมถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐได้อย่างเหมาะสม ในการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ภายใต้รูปแบบการปกครองของรัฐที่มีอธิปไตยและกติกาสังคมร่วมกัน (พระชวลิต ปญญาวิโร (แสงบุญเรือง), 2561) เกิดการยอมรับและปฏิบัติตามกติกาสังคมร่วมกัน ภายใต้พื้นฐานความคิดที่ว่า เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มแล้ว ย่อมก่อให้เกิดสังคมขึ้นมา และเมื่อมีสังคมแล้ว กฎระเบียบ กติกาสังคมจะเป็นตัวหล่อหลอมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข นอกจากนั้น การรักษาศีลในระดับบรรทัดฐานเพื่อรักษากายวาจาให้ดีงาม ยังเป็นคุณลักษณะของพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจพิจารณาได้หลายแง่มุมทั้งในเชิงปัจเจกและสังคม เป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าบุคคลนั้นเป็นคนดีตามที่ศนะของพระพุทธศาสนา เช่น การเป็นผู้เคารพในสิทธิต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น (เมตตาธรรม) การไม่กล่าวล่องละเมียดผู้อื่น ไม่หลอกลวง ทำหน้าที่ทางสังคมด้วยความยุติธรรมโดยการปฏิบัติด้วยความสัมพันธ์ทุกระดับอย่างถูกต้องเหมาะสม ในกระบวนการทางความคิดนั้น พลเมืองดีจะต้องมีสัมมาทิฐิ ระดับจิตใจก็คือ การไม่โลภเกิน (อวิสมโลภะ) การไม่มุ่งร้ายคนอื่น (อัพยาปาตะ) การไม่เพ่งโทษผู้อื่น (อนภิชณา/ไม่จ้องเล่นงานคนอื่น) เพราะการเป็นพลเมืองดี คือ การแสดงออกใด ๆ ควรเกิดจากความคิดและทำที่อันสมควรในเชิงบวก (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2553)

แนวคิดเกี่ยวกับพลเมือง

นิยามความหมายของพลเมืองมีความซับซ้อนและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ แต่ความเข้าใจพื้นฐานของนิยามพลเมืองจะมีความเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้ (Kathleen Knight Abowitz and Jason Hamish, 2006)

1. การมีปัจเจกบุคคลมีสถานภาพจากความเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง
2. ปัจเจกบุคคลมีตัวตนทางการเมือง

3. มีการกำหนดค่าที่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงส่วนรวมในชุมชนการเมือง
4. มีสิทธิและหน้าที่และมีส่วนร่วมทางการเมือง
5. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

การเป็นพลเมืองเป็นบทบาทซึ่งจะต้องปฏิบัติตามจริยธรรมแบบพลเมือง (Civic Virtue) เพื่อให้บรรลุถึงการรักษาอุดมคติของการพลเมือง (Civic Ideal) ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ที่ใช้ในการสร้างชาติโดยเนื้อหาของจริยธรรมแบบพลเมืองขึ้นอยู่กับบริบทของสังคม อย่างไรก็ตาม บทบาทของพลเมืองคือการปกป้องสถาบันต่างๆ ที่ตอบสนองอุดมคติของการพลเมือง ซึ่งจุดเริ่มต้นของการเป็นพลเมือง คือ (นิภาพรรณ เจนสันติกุล, 2556)

1. การตระหนักในเรื่องของการเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุด เช่น การให้การศึกษา การ กำหนดกฎเกณฑ์มาตรฐานทางสังคมผ่านกระบวนการปฏิสังสรรค์ทางสังคม ด้วยการเริ่มต้น ตั้งแต่เด็กในการฝึกระเบียบวินัย ปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นประชาธิปไตยให้กับประชาชนทุกระดับได้เรียนรู้ และตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ของตนเอง

2. การรื้อเรียง เป็นการรื้อเรียงเรื่องของการตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ของความเป็น พลเมือง เพื่อให้ประชาชนสามารถแสดงบทบาทของพลเมืองในรูปแบบต่างๆตามระบบ

3. การร่วมกัน เป็นการสร้างความเชื่อร่วมกันในเรื่องของสิทธิ หน้าที่ของประชาชน เพื่อให้เกิดความไว้วางใจและพลังการขับเคลื่อนร่วมกันบนความแตกต่างของปัจเจกบุคคลที่มีสิทธิและเสรีภาพในลักษณะกลุ่มร่วมกัน

4. การเสริมพลังอำนาจในการเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองที่ไม่ใช่แค่การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง แต่ต้องครอบคลุมถึงสิทธิในการออกเสียงประชามติ สิทธิสมัครรับเลือกตั้ง สิทธิในการจัดตั้งพรรคการเมือง สิทธิที่จะยื่นถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่งและสิทธิในการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย เป็นต้น

ข้อจำกัดของความเป็นพลเมืองเกิดขึ้นตามบริบททางสังคมวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ เช่น ในสังคมที่มีวัฒนธรรมของระบบอุปถัมภ์ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและพฤติกรรมทางการเมืองก็เป็นสิ่งที่ขัดขวางการเติบโตและพัฒนาความเป็นพลเมือง จิตสาธารณะจึงเป็นคุณลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองในการสะท้อนภาพของการมีความรู้ผิดรู้ชอบ มีสำนึกร่วมกับการทำหน้าที่เพื่อส่วนรวมและสังคม ตลอดจนยังผลักดันกลไกในการสร้างบทบาทของพลเมืองจึงเป็นได้ทั้งการเกิดสำนึกร่วมและการเกิดการพุ่มพุกการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ยึดโยงตัวตนกับบริบททางสังคม จนนำมาสู่ความตระหนักสำนึกในบทบาท หน้าที่ทางสังคมที่ตนเองพึงมีต่อสังคมและสาธารณะ (ไพลิน ภูจินาพันธ์, 2563)

คุณลักษณะความเป็นพลเมืองมี 4 ด้าน ดังนี้ (วลัย พาณิช, 2542)

1. ด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะพื้นฐาน ประกอบด้วย รู้และเข้าใจ รับผิดชอบในฐานะสมาชิกของสังคม สนใจกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมและโลก รู้และมีทักษะ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลในการตัดสินใจโดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์และธรรมะในการแก้ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ใฝ่หาความรู้ และมีทักษะในวิชาสามัญ วิชาเฉพาะด้าน วิทยาการและเทคโนโลยีดำรงชีวิตบน

พื้นฐานแห่งคุณธรรม มีระเบียบ ซื่อสัตย์ยุติธรรม ประหยัด พึ่งตนเองได้และไม่เบียดเบียน เลือกรับ วิทยาการและวัฒนธรรมจากภายนอก มีความคิดริเริ่ม อดทน มีความกล้าทางจริยธรรม แก้ปัญหาและ ประเมินผลได้และมีมนุษยสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก

2. ด้านการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประกอบด้วย รู้และเข้าใจ รับผิดชอบในสิทธิของตนในระบอบประชาธิปไตย รู้และเข้าใจ กฎหมายของ บ้านเมือง รักษาความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์รู้และเข้าใจปัญหา และค้นหาแนวทางแก้ไขในทางการเมืองการปกครอง และตระหนักในคุณค่าการใช้สิทธิเสรีภาพบนรากฐานแห่งกฎหมาย จริยธรรม และศาสนา

3. ด้านสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย มีความสำนึกในความเป็นคนไทย รักและ เห็นคุณค่า ของวัฒนธรรม ดำรงรักษาไว้ซึ่งสัญลักษณ์และวัฒนธรรมไทย ภูมิใจในผลงานอันดีเด่นของ ไทย รับผิดชอบต่อ การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำประโยชน์ให้สังคม ตามบทบาทหน้าที่ เห็นคุณค่าในวิทยาการศิลปวัฒนธรรม และเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

4. ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย รู้และเข้าใจในพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการพัฒนา ประเทศ เห็น คุณค่าของการรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม นิยมใช้ผลผลิตของไทย รู้และเข้าใจปัญหา ด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนสืบค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหา

ศีล 5 กับความเป็นพลเมืองวิถีพุทธ

พระไตรปิฎก สรรงคชาดกได้กล่าวถึงศีลไว้ว่า “บุคคลใดในโลกนี้สำรวมกายวาจา ใจ ไม่ทำ บาบกรรมอะไร ไม่พูดเหลวไหล เพราะเหตุแห่งตน บัณฑิตเรียกคนเช่นนั้นว่า ผู้มีศีล” (ขุ.ชา.ทุก. (ไทย) 27/76/607)

ศีลในทางพระพุทธศาสนามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมมนุษย์ในทุกด้านของการ ดำรงชีวิต โดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนไทยนั้นมีความผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ การประพฤติ ปฏิบัติ จนทำให้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่าง มั่นคง ตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันต่างมีเมตตา เอื้อเฟื้อ อนุเคราะห์ เสียสละ เป็นที่ตั้งตลอดมา ด้วยคุณของ พุทธธรรมคำสอนแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงสั่งสอนให้มีอิสระจากปัจจัยที่เป็นเหตุแห่ง เครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ทั้งทางกาย และทางใจ ทางกาย หมายถึง การไม่สร้างความวิบัติเสียหายแก่บุคคล อื่น ส่วนทางใจ คือ อิสระจากกิเลส เครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย อันตรอนชีวิตความเป็นอยู่ของตน เพื่อนำ สันติภาพและสันติสุขมาสู่โลกมนุษย์ พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของผู้รู้เท่าทันภาวะความเปลี่ยนแปลง ของตน ของสังคม โดยใช้ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เป็นหลักยึดถือประพฤติปฏิบัติ ในส่วนของ คำสั่งนั้น ได้แก่ ข้อปฏิบัติซึ่งบังคับไว้เป็นข้อห้ามมิให้กระทำ เรียกว่า ศีล เป็นข้อยกเว้นที่วางไว้เป็น กฎระเบียบ ในส่วนของคำสอน ได้แก่ คำแนะนำ คำชี้แจง การศึกษาอบรมอันเป็นหลักที่ทรงวางไว้สำหรับการ ประพฤติปฏิบัติที่เรียกว่า พระธรรม ถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้า

เป็นความดีงามแห่งชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและปลอดภัยทั้งร่างกายและจิตใจได้ในสังคมโดยรวม

“ศีล” หมายถึง การไม่เจตนาละเมิดระเบียบ ไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองแต่อาการ การกระทำ ศีล ก็คือ ความไม่ละเมิด ไม่เบียดเบียน อีกอย่างหนึ่ง ศีล อยู่ที่ความสำรวมระวัง คอยปิดกั้น หลีกเว้น ไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ถ้ามองให้ลึกที่สุด สภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเบียดเบียนคนอื่น ด้วยกาย วาจา ใจ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธิ ปยุตโต), 2542) ศีล 5 ข้อในพระไตรปิฎก เรียกว่า สิกขาบท 5 แปลว่า ข้อที่ควรศึกษา สำเนียง คือระมัดระวัง มิให้ล่วงละเมิด มี 5 ประการ ด้วยกัน ได้แก่ (ที.ปา. (ไทย) 11/286/301-303)

- 1) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป
- 2) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาเจ้าของที่เขามีได้ให้
- 3) กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม
- 4) มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
- 5) สุราเมรยมชชพมาทภูฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง

ความประมาท

ในพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธองค์จะไม่ได้ทรงตรัสถึงการเกิดขึ้นของพลเมืองโดยตรง แต่ก็ได้ บ่งบอกถึงแนวคิดความเป็นพลเมืองที่ปรากฏขึ้นในปฐมบทแห่งสังคมมนุษย์ ในสมัยยุคแรก ๆ ของ วิวัฒนาการของโลก ดังเช่นที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่สามเณรวาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะ เพื่อที่จะให้เห็นภาพที่ชัดเจนในวิวัฒนาการ การกำเนิดแห่งสังคม รัฐ การเกิดขึ้นของแนวคิดสัญญา ประชาคมและพลเมือง ดังความตอนหนึ่งว่า

“สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เสื่อม เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิด ที่พรหมโลกชั้นอภัสสร มีปีติเป็นรักษา ครั้นเวลาล่วงเลยมา โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่า สัตว์ส่วนมากจุติจากพรหมโลกชั้นอภัสสรมาเกิดเป็นมนุษย์ นึกคิดอะไรก็สำเร็จ ได้ตามปรารถนา มีปีติเป็น รักษา มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน สมัยนั้นทั่วจักรวาลมีตมนอนธการ ไม่มีดวงจันทร์ ไม่มีดวงอาทิตย์ ไม่มีดวงดาว ไม่ปรากฏกลางคืน กลางวัน เดือน ฤดู ปี แม้แต่ชายหญิงก็ไม่ปรากฏ มีชื่อเพียงว่า สัตว์ เท่านั้น ต่อมาเกิดวันดิน สะเก็ดดิน เครือดิน และข้าวสาลี โดยลำดับ มีการทดลองลิ้มรสจนเกิดตัณหาขึ้น วัน เดือน ปี ฤดูกาล ดวงดาวก็ปรากฏ เพศ หญิงเพศชายก็ปรากฏ มีการเสพเมถุนธรรม มีความโลภ ขี้เกียจ แย่งชิง ลักขโมยกันขึ้น จนเกิดสถาบันทาง สังคม เช่น กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ขึ้นมา เป็นต้น” (ที.ปา. (ไทย) 11/111-140/83-104)

ความเป็นพลเมืองดีของระบบสังฆะซึ่งแสดงออกถึงความมีอารยะ จะมีหลักจริยธรรมเป็นเครื่อง กำกับ เป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพื่อเป็นแบบอย่างแห่งสังคมที่พึง ปรารถนา อันเป็นสังคมที่สงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สมาชิกในสังคมจะมีความรัก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่กันโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน มีความสมานสามัคคี เคารพในสิทธิเสรีภาพ และ

ความเสมอภาคของพลเมืองที่เป็นสมาชิกในสังคมและไม่ใช้ความรุนแรง และหากพิจารณาความเป็นพลเมืองดีด้วยมิติความสัมพันธ์ในการการอยู่ร่วมกันทางสังคมดังกล่าวข้างต้น พลเมืองดีในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความคล้ายคลึงกับพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอย่างมาก กล่าวคือ ในแง่ของสิทธิเสรีภาพ (วัชระ งามจิตรเจริญ, 2552) ซึ่งแนวคิดความเป็นพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนา มีจุดกำเนิดมาตั้งแต่ช่วงแห่งวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์สมัยยุคแรก ๆ ของโลก (ดังที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ยูสุตรา) โดยความเป็นพลเมืองจะเป็นสภาวะของการมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับสังคม ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันภายใต้เงื่อนไขของสัญญาประชาคม มิติทางสังคมสมัยนั้นจึงสะท้อนถึงการมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคในการเป็นพลเมืองภายใต้กติกาสังคมเดียวกัน แต่เมื่อเข้าสู่ยุคสังคมอินเดียบราหฺมณและสมัยพุทธกาล ความเป็นพลเมืองก็ได้ถูกยึดโยงด้วยระบบชนชั้นวรรณะ (Class System) ภายใต้อิทธิพลการครอบงำของศาสนาพราหมณ์ในขณะนั้น จนทำให้เกิดความเข้าใจที่บิดเบี้ยวไป จากความเป็นจริงดั้งเดิม ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตั้งระบบสังฆะขึ้น ความเป็นพลเมืองดีหรือความเป็น อริยชนในพระพุทธศาสนา จึงมุ่งเป้าหมายความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันเป็นสำคัญระหว่างมวลสมาชิก ที่มีใช้ความสัมพันธ์แบบระบบชนชั้นหรือวรรณะใด ๆ แต่เป็นพลเมืองที่ต้องมีความเคารพและให้ความสำคัญ ถือปฏิบัติตามพระธรรมวินัย (ข้อปฏิบัติหรือกฎระเบียบกติกาทิศทางสังคม) เป็นหลัก เพื่อควบคุมพฤติกรรมของพลเมืองที่เรียกว่า ความมีอารยะ โดยทุกคนยอมรับหลักการร่วมกัน (พระกัณฺฐจฺน์ กนฺตธมฺโม (แสงรุ่ง), 2559)

คุณลักษณะของพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนา อาจพิจารณาได้หลายแง่มุมทั้งในเชิง ปัจเจกและสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าบุคคลนั้นเป็นคนดีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เช่น การเป็นผู้ เคารพในสิทธิต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น(เมตตาธรรม) การไม่กล่าวล่วงละเมิดผู้อื่น ไม่หลอกลวง ทำหน้าที่ทางสังคมด้วยความยุติธรรม โดยการปฏิบัติด้วยความสัมพันธ์ทุกระดับอย่างถูกต้องเหมาะสม ในกระบวนการทางความคิดนั้น พลเมืองดีจะต้องมีสัมมาทิฐิ ระดับจิตใจก็คือ การไม่โลภเกิน (อวิสมโลภะ) การไม่มุ่งร้ายคนอื่น (อัพยาปาทะ) การไม่เพ่งโทษผู้อื่น (อนภิฆณา/ไม่จ้องเล่นงานคนอื่น) เพราะการเป็นพลเมืองดี คือการ แสดงออกใด ๆ ควรเกิดจากความคิดและทำที่อันสมควรในเชิงบวก พลเมืองดีทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงการเป็นพลเมืองที่เคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ คือ ยอมรับความแตกต่างและความเท่าเทียมกันของทุกสมาชิกในสังคม โดยถือว่าความแตกต่างเป็นเรื่องทางสังคม ที่เป็นลักษณะของความแตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่การงาน หรือตามวิถีประชาของพลเมืองในมิติต่าง ๆ ไม่มีใครสามารถถือสิทธิเหนือกว่าผู้อื่นโดยชาติกำเนิด ผิวพรรณ และอื่นใด ส่วนในแง่หลักแห่งการกระทำหรือในทางกฎหมาย จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องระหว่างปัจเจกชนกับรัฐที่ต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันในระดับที่เหมาะสม และมีความยุติธรรม คือ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ตีเตียนคนที่ควรตีเตียน และลงโทษอย่างเหมาะสมแก่คนที่ควรถูกลงโทษ รัฐต้องทำให้ทุกคนอยู่ภายใต้มาตรฐานกฎเกณฑ์เดียวกัน (ชาญณรงค์ บุญหนู, 2561) ซึ่งพลเมืองดีในแนวคิดของพระพุทธศาสนา เป็นสภาวะของการเป็นพลเมืองที่มีความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับประชาชน ประชาชนกับรัฐ ซึ่งมีทฤษฎีของสัญญาประชาคมเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเรื่องการใช้สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรม ความสามารถและบทบาท

หน้าที่ของประชาชนในฐานะพลเมืองที่มีต่อปัจเจกบุคคล สังคมในมิติต่าง ๆ นอกจากนั้นยังรวมถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐได้อย่างเหมาะสมในการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ภายใต้รูปแบบการปกครองของรัฐที่มีอธิปไตยและกติกาสังคมร่วมกัน (พระชวลิต ปณฺญาชิโร (แสงบุญเรือง), 2561)

วิเคราะห์ได้ว่า ศิล 5 ถือเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และวินัยในตนเองของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะเมื่อนำมาพิจารณาในบริบทของ "ความเป็นพลเมืองวิถีพุทธ" ซึ่งหมายถึงการดำเนินชีวิตในฐานะสมาชิกของสังคมที่ยึดหลักธรรมทางพุทธศาสนาในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ศิล 5 มิใช่เพียงข้อห้ามในระดับบุคคลเท่านั้น แต่ยังสะท้อนเจตจำนงในการธำรงระเบียบสังคม ความปลอดภัย และความสงบสุขของส่วนรวมโดยตรง เมื่อพลเมืองยึดมั่นในศีลข้อที่ 1 คือการไม่เบียดเบียนชีวิต ย่อมส่งเสริมความกรุณา เห็นคุณค่าของชีวิต ทั้งต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ ข้อที่ 2 การไม่ลักทรัพย์ เป็นการฝึกจิตใจให้เคารพสิทธิของผู้อื่น ซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตย ข้อที่ 3 การประพฤติพรหมจรรย์หรือไม่ประพฤติผิดในกาม นำไปสู่การสร้างครอบครัวและชุมชนที่มั่นคง มีศีลธรรม ข้อที่ 4 การไม่พูดเท็จ ช่วยสร้างวัฒนธรรมของความซื่อสัตย์ โปร่งใส ซึ่งเป็นหัวใจของธรรมาภิบาล และข้อที่ 5 การไม่เสพสิ่งมีนเมา นำไปสู่การมีสติ ควบคุมตนเองได้ และลดปัญหาสังคมอันเกิดจากความมีนเมา ในภาพรวม ศิล 5 เปรียบเสมือนแนวทางปฏิบัติที่เชื่อมโยงระหว่างศีลธรรมกับพลวัตของสังคม เพราะพลเมืองที่รักษาศีลย่อมเป็นผู้มีวินัย เคารพสิทธิผู้อื่น รับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการเป็น "พลเมืองดี" ในวิถีพุทธที่แท้จริง กล่าวได้ว่า ศิล 5 มิใช่เพียงหลักธรรมส่วนบุคคล แต่คือกรอบพฤติกรรมที่สร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ มีจิตสำนึกทางสังคม และเอื้อต่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้จากบทความวิชาการนี้เน้นย้ำว่า ศิล 5 มิใช่เพียงข้อห้ามทางศาสนาที่จำกัดอยู่ในพฤติกรรมส่วนตัว หากแต่เป็นเครื่องมือในการวางรากฐานของ "ความเป็นพลเมือง" ในเชิงพุทธที่พัฒนาจากจิตที่บริสุทธิ์ไม่เบียดเบียน สู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมโดยมีธรรมเป็นหลักประกัน โดยมีองค์ประกอบเชิงความหมายที่สำคัญคือ

1. จิตสำนึกแห่งการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) คือจุดเริ่มของพลเมืองวิถีพุทธ ศิลข้อที่ 1-3 สะท้อนมิติความสัมพันธ์เชิงศีลธรรมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนในระบอบประชาธิปไตย
2. วาจาสัจจิดและสติสัมปชัญญะ (ศีลข้อ 4-5) คือกลไกแห่งธรรมาภิบาลของปัจเจก ซึ่งนำไปสู่สังคมที่โปร่งใส มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และมีเหตุมีผล
3. ศิล 5 คือ 'สัญญาประชาคมภายในตน' ที่ประชาชนพึงทำกับตนเอง ก่อนจะสร้างพันธะสัญญากับสังคมและรัฐ โดยการสำรวมตนด้วยศีล คือการทำหน้าที่พลเมืองที่ไม่เบียดเบียน ทั้งทางตรงและโดยอ้อม

4. ระบบสังฆะในพระพุทธศาสนา คือแบบจำลองของประชาคมแห่งอารยะ ที่ไม่ยึดโยงด้วยวรรณะหรือชาติกำเนิด แต่เชื่อมโยงด้วยคุณธรรมและการเคารพในกติกาเดียวกัน

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่นี้ชี้ให้เห็นว่า ศิล 5 มิใช่เพียงหลักธรรมแห่งความดีส่วนบุคคล หากแต่เป็น “ระเบียบสัญญาประชาคมแห่งพุทธวิถี” ที่ยกระดับพลเมืองจากผู้มีสิทธิ เป็นผู้มีคุณธรรม เพื่อสร้างสังคมที่เสมอภาค ปลอดภัย และมีสันติภาพอย่างยั่งยืน โดยมีพระธรรมเป็นโครงสร้างของการอยู่ร่วมกัน และมีศีลเป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมที่ทุกคนสมควรใจยึดถือร่วมกัน ดังคำที่ว่า “ศีล 5 คือกลไกทางจริยธรรมที่เชื่อมโยงจากระดับจิตสำนึกปัจเจกไปสู่ระเบียบสังคมแบบประชาคมภายใต้กติกาแห่งธรรม” ซึ่งองค์ความรู้ใหม่จากบทความนำเสนอได้ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

บทสรุป

ศีล 5 ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงข้อปฏิบัติส่วนบุคคลเพื่อการฝึกจิตและสำรวมพฤติกรรมเท่านั้น หากแต่เป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานที่มีพลังในการขับเคลื่อนคุณภาพของพลเมืองในมิติของสังคมประชาธิปไตย โดยศีล 5 ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมจิตสำนึกของบุคคลให้มีความเคารพใน

ชีวิต สิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น สร้างความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม อันนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยของสังคมอย่างยั่งยืน บทบาทของศีลจึงเปรียบได้กับ “สัญญาประชาคมทางจริยธรรม” ที่ทุกคนในสังคมร่วมกันยอมรับและยึดถือ โดยอิงรากฐานจากพระธรรมวินัยที่เป็นระบบคุณค่าของความเป็นอารยะ ซึ่งไม่ผูกติดกับระบบวรรณะหรืออำนาจโดยกำเนิด แต่ตั้งอยู่บนฐานของคุณธรรมและความเสมอภาค ด้วยเหตุนี้ ความเป็นพลเมืองวิถีพุทธจึงหมายถึงการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ มีวินัย และไม่เบียดเบียนบนพื้นฐานของศีลธรรม พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเคารพกติกาสังคม ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นว่า ศีล 5 คือเครื่องมือทางธรรมะที่สามารถเชื่อมโยงมิติของปัจเจกบุคคลกับสังคมในภาพรวม เพื่อสร้างสันติสุข ความยุติธรรม และการพัฒนาอย่างยั่งยืนในฐานะของพลเมืองดีในโลกแห่งพุทธวิถี

เอกสารอ้างอิง

- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2553). “พระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยว่าด้วยการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม”. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 6(1).
- ทิพย์พพร ต้นดีสุนทร. (2554). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายการศึกษา.
- นิภาพรรณ เจนสันติกุล. (2556). “โครงสร้างทางสังคม บทบาทและนโยบายสาธารณะกับความเป็นพลเมือง”. *วารสารศิลปศาสตร์*. 5(1).
- พระกัญจน์ กนตธมโม (แสงรุ่ง). (2559). “การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา”. *วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์*. 11(21).
- พระชวลิต ปณฺญาวชิโร (แสงบุญเรือง). (2561). การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตโต). (2542). *พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม*. กรุงเทพมหานคร: การศาสนา.
- ไพลิน ภูจินาพันธ์. (2563). “Sense of Belonging: พลเมืองกับความไม่เป็นอื่น”. *รายงานวิจัย*. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วลัย พานิช. (2542). “ความเป็นพลเมืองดีในวิชาสังคมศึกษา การวิเคราะห์หลักสูตรมัธยมศึกษา”. ใน *ประมวลบทความการเรียนการสอนและการวิจัยระดับมัธยมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. (2552). *พุทธศาสนาเถรวาท*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Kathleen Knight Abowitz and Jason Harnish. (2006). "Contemporary Discourses of Citizenship". *Review of Educational Research*. 76(4).